

1912. – lystopad. – S. 88.

Lysa M., seekers of Center for the Study of the Ukrainian–Polish relations, Ivan Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Lviv), marichkalysa@mail.ru

Activities of the organization “Vzayimna pomich Galickich and Bukovinskih uchyteliv” on the before World War

Of the establishment of the organization “Vzayimna pomich Galickich and Bukovinskih uchyteliv” the analyzed, the social and political conditions of its operations the describes, of the most active members of the organization the circle, reveals the influence of society on the Ukrainian teachers and general socio-cultural processes in the region. Particular attention is given to the international activities of the organization, its relations with the Polish Society of Galicia, who tried to defend the interests of the teachers of the region. The main purpose of the article – of the company in its early years in the context of social and political processes in the region the analysed. Methodological basis of intelligence constitute the principles of historicism, systematic and objective approach to the coverage of the past through a comprehensive study of the sources and literature. In solving the tasks used general scientific (organizing, typology) and specially-historical (problem-chronological, historical and comparative, critical and analytical, biographical) methods.

Keywords: community, teacher, Galicia, education.

Лыса М., соискатель Центра исследований украинско-польских отношений, Институт украиноведения им. И. Крипякевича НАН Украины (Украина, Львов), marichkalysa@mail.ru

Деятельность общества “взаимно помощь галицких и буковинских учителей” накануне Первой мировой войны

Проанализировано особенности создания общества “Взаимная помощь галицких и буковинских учителей”, охарактеризовано общественно-политические условия его деятельности, определен круг активных участников организации, раскрыто влияние общества на украинских педагогов и общественно-культурные процессы в крае. Особое внимание уделено международной деятельности организации, ее отношениям с польскими обществами Галичины, которые пытались отстаивать интересы учителей края. Основная цель статьи – анализ деятельности общества в первые годы его существования в контексте общественно-политических процессов в регионе. Методологическую основу статьи составляют принципы историзма, системности и объективности в подходе к освещению событий прошлого на базе комплексного изучения источников и научной литературы. При решении поставленных задач использованы общенаучные (систематизации, типологизации) и специально-исторические (проблемно-хронологический, историко-сравнительный, критическо-аналитический, биографический) методы.

Ключевые слова: общество, учитель, Галичина, образование.

* * *

УДК 37.014(477)“1917/1918”:323.325

Філінюк В. А.

аспірант кафедри історії України, Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка (Україна, Кам'янець-Подільський), filinyuk.v.a@ukr.net

**ОСВІТА І ШКОЛА У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ
УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА В ПЕРІОД ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ**

Зроблено спробу проаналізувати роль і значення освіти та школи у повсякденному житті українського селянства в період Центральної Ради. Визначено основні проблеми і перешкоди на шляху змін в освітній сфері на рівні села. Обґрунтовується теза щодо неспроможності української влади забезпечити повноцінний розвиток освітньої галузі згідно суспільних вимог.

Головну увагу зосереджено на ставленні селянства до освіти та школи в умовах революційної дійсності. Обґрунтовано положення про те, що селянське повсякдення визначалося рисами української ментальності на тлі загострення суспільно-політичних відносин та відновлення патріархальних форм соціальної взаємодії.

Ключові слова: освіта, школа, селяни, повсякденне життя, ментальність, Центральної Рада.

Розвиток сучасної вітчизняної історичної науки обумовлений низкою чинників, які справили визначний вплив на історичні дослідження. Одним із них є плюралізм поглядів щодо трактування історичного минулого, актуалізація нових методів і напрямків історичного пізнання. В українську історичну науку нові “віяння” західної історіографії потрапили на початку 90-х рр. Набувши значної популярності серед

вітчизняних дослідників, історіографічний постмодернізм акумулюється в низку напрямків.

Останнім часом дедалі більшої ваги набирають студії з історії повсякденності, предметом вивчення якої є сфера людської буденності в множинних історико-культурних, політико-подієвих, етносоціальних, конфесійних та інших контекстах. У центрі уваги історії повсякденності комплексне дослідження стилю і способу життя представників різних соціальних верств, включаючи емоційні реакції на життєві події та мотиви поведінки [1].

Зауважимо, що проблемі освіти та школи в період національно-демократичної революції 1917–1921 рр. присвячена значна кількість наукових праць. Переважна більшість із них стосуються становлення національної освіти, функціонування міністерств і просвітніх установ на теренах українських губерній, аналізу життя та діяльності провідних діячів освіти та науки. Водночас питання про місце освіти у селянській свідомості та житті майже не підіймається. Деякі аспекти даної проблеми проаналізовані А. Боровиком, О. Вільшанською, І. Колядою, О. Коляструк, В. Лозовим, В. Молчановим, С. Сірополко та ін. Однак, на нашу думку, дана тема потребує подальшого дослідження та уточнення в рамках означеної проблеми.

Мета розвідки полягає у спробі висвітлити місце освіти та школи у повсякденні українського селянства, виходячи з усталених норм селянської ментальності та революційних реалій життя в період Центральної Ради.

Розвиток історичної науки України на зламі ХХ–ХХІ ст. зумовлює звернення дослідників до таких проблем людської історії, як світосприйняття, система цінностей, способи поведінки тощо [2, с. 175]. Наразі, ніхто не може заперечити той факт, що подіям і явищам завжди передують уявлення про них у свідомості людей. Спроба проникнути у свідомість “творців історії” (людей) дає змогу реконструювати ту минулину, котра прихована за “зовнішніми” подіями і фактами, одержати більш “глибинний” образ історії [3, с. 28]. Суспільна свідомість проявляється у різних формах, які залежать від низки факторів, зокрема від облаштування соціальних інститутів [4, с. 4]. Надзвичайно вагому роль у конструюванні суспільної свідомості відіграє інститут освіти.

Якщо поглянути на освітній рівень українських селян наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., то відразу кидається у вічі значне відставання українців від інших національностей: євреїв, поляків та росіян. “Школа завжди була найбільш надійним союзником сім’ї, суспільства, церкви та держави. Але вона могла бути найбільш злим і небезпечним ворогом для них”, – відзначив Є. Крижановський [5, с. 264]. Виходячи із таких позицій, російське самодержавство проводило цілеспрямовану політику на відлучення підкорених народів від освіти [6, с. 677], а існуюча освітня політика російського уряду була прийнята насамперед ідеєю вірнопідданства [7, с. 796]. Відтак освітній рівень селян уряд намагався обмежити лише практичними знаннями необхідними для ведення господарства [8, с. 247]. Міністерству народного просвітництва царським рескриптом від 19 серпня 1827 р. наказувалося обмежити доступ до середньої і вищої освіти вихідцям із селянського середовища, адже вони “заражають дурними дум-

ками товаришів по класу і привчаються до життя, яке їм по статусу непосильне” [9, с. 676]. Мовою навчання у школах була російська. Підручники, які використовувалися у навчальному процесі містили інформацію в основному про життя та господарювання російського народу й не згадували про українців, їх історію, культуру, звичаї та господарство [8, с. 249]. Загалом заклади освіти на теренах Наддніпрянської України мали всього сприяти русифікації краю [10, арк. 9зв].

Наслідком такої політики царизму стало те, що селяни були малограмотні, байдужі до всього, що не торкалося їхнього матеріального життя. Масова безграмотність у селах становила від 87% до 96%, залежно від регіону [11, с. 360]. М. Грушевський відзначив “наш народ “темний”, чорноробочий. Шкіл мало, а вчать незрозумілою російською мовою. Своєї ж української мови привчали людей цуратися, так би мовити, це мова мужицька, до науки не пристосована” [12, с. 24]. О. Афанасьєв–Чужбинський, підсумовуючи власні спостереження, додав, що саме низький рівень освіти і традиціоналізм були серйозною перешкодою для суспільного розвитку селянства та країни загалом [13, с. 12].

Повалення самодержавства у ході Лютневої революції 1917 р. і пов’язані з цим демократичні перетворення дали надію на можливі зміни в галузі освіти. У зв’язку із цим де-юре були відмінені всі обмеження у правах, котрі стосувалися школи. Відтоді освіту могли здобувати всі діти без якихось національних, релігійних чи станових обмежень в будь-яких навчальних закладах [14, арк. 26]. За проектом освітньої реформи, освіта мала бути безкоштовною та надаватися українською мовою [15, арк. 1–2].

За таких умов, стали утверджуватися кілька тенденцій освітнього поведіння селян у повсякденному житті. Перша полягала у бажанні селянства отримати освіту рідною мовою в українській школі. Сучасники просто дивувалися, як скоро “селянська маса”, яку завжди і скрізь вважали опорою консерватизму, прийнялася гаслами тогочасного моменту, які інтелігенція пропагувала протягом віків [16, с. 3]. По всіх українських губерніях пройшла низка селянських мітингів і зібрань з вимогою створення широкої мережі шкіл та українізації існуючих. Приміром, у с. Халеп’є на Київщині першою вимогою до УЦР було “щоб школа у селі та по всій Україні була українською” [17, с. 2]. В с. Усонці Переяславського повіту на Полтавщині селяни провели великий мітинг на підтримку “рідної нашої школи” [18, с. 1]. З цього приводу відомий український педагог та один із творців української освіти доби Центральної Ради С. Сірополко зазначав, що “кожне село намагалося мати в себе українську школу, ... збирало кошти, відводило помешкання, давало ґрунт, розшукувало вчителя” [19, с. 17]. Однак, можна зробити припущення, що селяни воліли вчитися українською мовою адже їм, як будь-якому етносу, ближчою і милішою була рідна мова. Про високу національну свідомість говорити було ще зарано. Інспектори закладів освіти причину низької успішності поміж селянських дітей вбачали у тому, що школярі часто–густо дуже погано розуміли російську мову і не могли через це виконати навчальної програми [20, арк. 75]. Додамо, що дати дитині традиційного суспільства швидко і якісну шкільну освіту чужою для

неї мовою практично неможливо. Проте для імперії Романових, національно–російське переважало економічно доцільне [21, с. 118].

Частина прогресивного селянства стала усвідомлювати, що саме освітня “темнота” не давала змоги до кінця зреалізувати свій економічний і політичний потенціал [22, с. 2]. Революційне піднесення та відновлення просвітніх організацій в українських губерніях сприяли розширенню кругозору селянства. Продовжувалася освітня робота, закладена “Просвітами”. Чимало селян ставали дописувачами газет, брало участь у драматичних і музичних гуртках, ставало добровільними кореспондентами статистичних і агрономічних служб [23, с. 188]. Чимало хліборобів активно відвідувало сільськогосподарські читання, тематика яких була досить широкою (читання з землеробства та рільництва, тваринництва і молочного господарства, кормів, кооперації, боротьби зі шкідниками) [24, с. 44].

Друга тенденція повсякденного життя селянства в царині освіти та школи проявлялася в тому, що селяни, попри власне бажання, не могли задовольнити освітні запити. Після спаду революційної ейфорії Міністерство освітніх справ зіткнулося з низкою великих проблем. По–перше, на території частини прифронтових губерній ще продовжувалися бойові дії. Це, в свою чергу, ускладнювало освітню роботу [25, с. 43]. По–друге, до початку нового навчального року у вересні 1917 р. істотних практичних кроків щодо здійснення перетворень в освітній сфері на місцях зроблено не було [26, с. 122]. При цьому перші півтора місяці своєї діяльності Секретарство освітніх справ працювало над створенням програми національної української школи, а робота його підрозділів обмежувалася м. Києвом і великими губерньськими центрами [27, с. 62, 85]. По–третє, незважаючи на задекларовані перетворення, восени 1917 р. більшість шкіл України не була забезпечена українськими підручниками. Тому навчання українською мовою вдалося розпочати лише в наймодніших групах [28, арк. 119, 123].

Звідусіль до Секретарства надходили відомості про брак україномовних підручників. Так, у листі вчителя Велико–Канівецької початкової школи, що на Полтавщині, від листопада 1917 р. повідомлялося, що “... й досі ні одного підручника на українській мові у школі немає” [29, арк. 3]. Подібна ситуація була майже в усіх регіонах України. Особливо гострим питання було на Півдні та Сході [28, арк. 72, 94, 113].

По–четверте, катастрофічно не вистачало кваліфікованих учителів. Відзначимо, що протягом всієї історії, керманічам держави вкрай необхідно було на місцях мати не лише виконавців своїх наказів, але й тих, так би мовити, “тлумачів”, які могли б пояснювати населенню необхідність і доцільність нововведень і при цьому не були складовою владної вертикалі. На селі саме вчителі могли бути такими реальними “агентами” влади [21, с. 111]. Кваліфікаційний рівень сільських педагогів був нижчим за їхніх міських колег. Переважна більшість із них мали підготовку на рівні вчительських семінарій або училищ, нерідко взагалі вони мали лише початкову освіту [30, с. 206]. За таких умов, село балансувало між освітою і неписьменністю [23, с. 188]. Проблемами сільського вчителя залишалися бідність і не-

стача коштів. За мізерного доходу сільському педагогу було важко підвищувати свій професійний рівень і водночас утримувати родину. Реалії повсякдення сільського педагога полягали у тому, що жити йому доводилося посеред горілки та сільських пересудів. Після одруження дружина спочатку слухає свого вченого мужа, вчиться у нього, але з появою дітей і додаткових клопотів – сміливішає та бере чоловіка “в оборот”: мовляв, треба працювати і сім’ю глядіти, а не газети читати. Й, як підмітив С. Васильченко, одружений із селянкою педагог мав іти за нею, бо “усі люди в селі її прихильники”, а він “із своїми замірами, із своїми питаннями один у селі, як палець” [30, с. 208].

Черговою перешкодою до розвитку української школи було те, що частина російськомовного населення і навіть деякі українські науковці, працівники народної освіти, з певним застереженням сприймали освітні новачі [26, с. 123]. Із будівництвом національної школи вели боротьбу “чорносотенні праві кола російського й зросійщеного українського громадянства” [31, арк. 123в]. У розмові одного з вчителів Херсонщини та інспектора від Центральної Ради прямо йшлося, що “заводити українську школу в селі – це насилля над дітьми” [32, арк. 125]. На Харківщині дітям у школі учитель “заборонив говорити українською мовою” [29, арк. 17]. В Одеському повіті учительку виключили зі школи за її “українофільство” [33, арк. 76], а директор у Кременчуці говорив учням, що “українознавство буде в нас викладатися лише тоді, коли від Міністра народної освіти [особисто] до нього надійде циркуляр” [34, арк. 28].

Вагомою перешкодою на шляху розвитку національної освіти було платне навчання. Незважаючи на те, що більшість навчальних закладів мала утримувалися з державного кошторису, навчання коштувало від 17 до 200 крб. на рік [35, с. 61; 36, арк. 53в]. Така платня для більшості селянських і робітничих сімей була значною або зовсім не підйомною. “Утримання учнів у містах вимагало великих витрат”, – констатував сучасник [37, арк. 66]. Вища освіта, як і в попередні роки, була майже недоступною для селянських дітей.

Далеко не розв’язаною залишалася проблема технічного та матеріального забезпечення навчального процесу. Подекуди стан шкільних будівель не відповідав не тільки санітарно-гігієнічним вимогам, а й нормам елементарної безпеки [38, с. 98]. Лише 192 із 685 вищих початкових шкіл, поданих у звітах Секретаріату справ освітніх, мали власні шкільні приміщення. Решта шкіл використовувала малоприспособовані або зовсім не приспособовані для навчальних цілей приміщення [39, арк. 11–113в]. На селі, ще з кінця XIX ст. існувала практика розширення шкільної мережі, що передбачала надання приміщень та догляд за ними сільським громадам, які нерідко замість спорудження нових, виділяли під школи старі хати. Заняття проводились навіть у будівлях, стан яких можна було охарактеризувати як аварійний [38, с. 98]. Сільські школи періоду революції 1917–1921 рр. мало чим відрізнялися від шкіл кінця XIX ст. Так, у с. Покутне на Поділлі: “Дітям не було де сидіти бо парт не зробили. Покриття було таким, що як йшов дощ, то вчитель переносив свої речі з кутка в куток та підкладав ночви і балиї, бо скрізь текло...” [40, с. 73]. У деяких школах

Харківщини узимку учитель з учнями був змушений вичищати класну кімнату від снігу, а під час осінніх злив заняття взагалі припинялись [38, с. 98]. Через відсутність палива часто навчання взимку в школах не проводилося. У багатьох селах шкільні помешкання були занадто тісні, темні, вогкі й холодні [40, с. 74]. Відсутність роздягальні змушувало учнів залишати верхній одяг просто на підлозі чи порожніх партах, а взимку навіть не знімати його. Погана теплоізоляція, недостатнє опалення призводило до випадків, коли “чорнило замерзало, у дітей мало не одмерзали руки і ноги, не могло бути ніякої роботи. Вологе прибирання підлоги нерідко проводилось один–два рази на рік, а подекуди бруд просто вигрібалилопатами.

Серйозною перешкодою на шляху сільської освіти було нерозуміння й неприйняття хліборобами багатьох модернізаційних заходів. Зокрема, не розуміли селяни необхідності вентиляції класних кімнат, низки правил особистої гігієни. Черкасько–Бишкінська громада неодноразово зверталась до різних інстанцій з проханням звільнити з місцевої школи учителя через “нелюдське поведження з дітьми”. Перевірка виявила, що жорстокість педагога проявлялась у суворих вимогах щодо охайності й дотримання дітьми правил особистої гігієни [38, с. 98–99, 102].

Очевидно, в окрему групу варто виділити ставлення українських селян до набуття освіти, що визначали два аспекти: аграрний і суспільний. Значна частина з них до застосування набутоків освіти та науки в землеробській сфері ставилися здебільшого скептично і казали: “...нащо нам агрономія? Якщо Бог дасть, то хліб і так виросте” [11, с. 361]. “Освітнє поведження” селян можна виразити пріоритетністю фізичної праці над розумовим потенціалом, зокрема й бажанням його розвивати [41, с. 372]. Через зайнятість у домашньому господарстві середня чисельність учнів сільських шкіл рідко перевищувала 20–25 осіб. До того ж, не сприяли регулярним заняттям складні матеріальні умови життя. У дні польових робіт уроки зазвичай відвідували лише декілька учнів. Водночас, занадто великий відсоток дітей залишав школу раніше закінчення курсу [42, с. 211, 212]. Частина селянства, виходячи з усталених норм, консерватизму, не завжди хотіла відкриття у селі школи, утримання якої лягало частково на її плечі. Очевидиць таких подій писав: “Не раз на загальних зборах обмірковувалась справа про ремонт школи. Селяни дуже уважно слухають до того моменту, коли справа торкається ремонту школи за власні кошти, а коли діло доходить до грошей, зараз пальці починають шкряботіти по потилиці... починаються вигуки окремих “лідерів”: “Кому треба школи, хай той ремонтує”, “як так” мають вчити, то краще школу зачинити” [40, с. 73].

Доречно наголосити, що багато дворян брало участь у роботі губернської і повітової училищних рад, обіймали посади попечителів в різних навчальних закладах, а також жертвували чималі суми на розвиток освіти [43, с. 211]. Водночас, після Лютневої революції і цькування “поплічників” старого ладу школа фактично втратила фінансову підтримку вищезначених осіб. Однак дане питання потребує додаткового розгляду.

Разом з тим, якщо селяни й хотіли мати школу, то таку, яка б відповідала їхнім світоглядним установкам і потребам. Один із селян Катеринославщини так

обмірковував дану проблему: “нам потрібна школа не така, яка буде давати білоручок, паничів і панянок, а “розумних”, з практичним досвідом щодо господарювання. Вимагаємо приймати таку програму середніх шкіл, яка б не плодила нам невдалих “калік”, писарчуків і канцеляристів, а давала знань до землі, хліба, худоби, саду. Щоб кожен випускник міг сміло братися до хазяйства, до землі...” [44, арк. 5–6зв].

Нерідко школа для частини селянства була чимось на кшталт дозволя. Біля школи часто-густо влаштовувалися концерти, виголошувалися промови, проводилися маніфестації, лунали патріотичні лозунги. Під сильним враженням побаченого, розчуленні селяни записувалися до місцевих “Просвіт”, складали патріотичні звернення та відозви до УЦР і навіть здавали кошти на різні потреби Української держави. Але як тільки приходили скрутні часи, більшість селян відмовлялося признавати свою причетність до освіти [45, арк. 3]. Як згадує один із інструкторів від УЦР “до мого приїзду в село там існувала “Просвіта” і школа. Однак, по селу почали поширюватися чутки, що хто записаний до “Просвіти” та ходить до школи, того заарештують і відправлять у Німеччину. Після цього всі члени “Просвіти” вийшли з неї, а селяни перестали пускати дітей до школи” [32, арк. 125].

У таких умовах основна маса селянства залишалася малоосвіченою. За переписом 1920 р. лише 29,2% усіх українців були писемними [19, с. 17]. Виходячи з цього, можна зробити припущення, що українське селянство, загалом неписьменне сприймало революційні події як один із можливих шляхів вирішення власних проблем. Тому, в силу свого культурно-політичного стану, воно не мислило національно-державними категоріями [46, с. 313–314].

Отже, з початком революційних подій 1917 р. і приходом до влади Центральної Ради на теренах українських губерній в освітній галузі відбулися певні зміни. Їх підґрунтям стала декларація рівних можливостей для здобуття освіти всім бажаючим. Завдяки революційному та національному піднесенню, у повсякденні реалії селянського життя дедалі більше проникала освіта та школа. Водночас, загальнонаціональний характер суспільних вимог щодо українізації школи ставав все відчутнішим.

Між тим, історія повсякденності чітко фіксує й цивілізаційну, політичну і світоглядну прірву, яка розділяла село і владу. Незважаючи на красиві гасла, реальної підтримки освітньої галузі не вистачало. Знесилена репресіями самодержавства та заскочена зненацька створенням держави, українська інтелігенція виявилася не готовою чітко втілювати в життя національні пріоритети у галузі освіти. Через низку соціально-економічних і політичних причин для більшості українських селян освіта продовжувала залишатися малодоступною. На заваді усвідомлення ними в нових історичних умовах глибини і значення освіти у їх житті та перспективі стояв і консерватизм.

Список використаних джерел

1. Пушкарева Н. “История повседневности” как направление исторических исследований / Наталья Пушкарева // Перспективы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.perspektivy.info/history/istorija_povsednevnosti_kak_napravlenije_istoricheskij_issledovanij_2010-03-16.htm
2. Коляструк О. А. Предмет історії повсякденності:

історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці / О. А. Коляструк // Укр. іст. журн. – 2007. – № 1. – С. 174–184.

3. Зашкільняк Л. Інтелектуальна історія: спроба конвенції (деякі методологічні міркування) / Леонід Зашкільняк // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – 2005. – Вип. 1. – С. 28–35.

4. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): колективна монографія. У 3-х частинах / відп. ред. В. М. Даниленко. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2010. – Ч. 3. – 336 с.

5. Крыжановский Е. Учебные заведения в русских областях Польши в период её разделов / Е. Крыжановский // Киевская Старина. – 1882. – № 2. – С. 262–300.

6. Юрій М. Ф. Соціокультурний світ України: монографія. – Вид. 2-ге / М. Ф. Юрій. – К.: Кондор, 2004. – 738 с.

7. Історія української культури у п'яти томах / НАН України; за ред. Г. А. Скрипник, Р. Я. Пилипчака, В. В. Рубана та ін. – К.: Наук. думка, 2008. – Т. IV. Кн. 1. Українська культура першої половини XIX століття. – 1008 с.

8. Крижановська О. О. Освіта й культура українських селян наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. / О. О. Крижановська // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2011. – Вип. XIX. – С. 243–264.

9. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. – 1827. – Т. II. – № 1308. – СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – 1561 с.

10. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф. 442. – Оп. 862. – Спр. 90. – 37 арк.

11. Лозовий В. С. Освіта, вірування та національна свідомість українського селянства на початку XX століття / В. С. Лозовий // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – 2009. – Т. 14. – С. 360–366.

12. Грушевський М. Про українську мову і українську школу. – 2-ге вид. / Михайло Грушевський; передм. Я. П. Гояна. – К.: Веселка, 1991. – 46 с.

13. Боднар В. Повсякденне життя селянства Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст.: до історіографії питання / Вадим Боднар // Краєзнавство: наук. журн. – 2010. – № 3. – С. 10–18.

14. ЦДІАК України. – Ф. 707. – Оп. 299. – Спр. 2. – 127 арк.

15. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 1. – 158 арк.

16. Вісті з краю // Нова Рада. – 1917. – № 21 (23 квітня). – С. 3.

17. Вісті з краю // Нова Рада. – 1917. – № 5 (31 березня). – С. 2.

18. Вісті з краю // Нова Рада. – 1917. – № 11 (11 квітня). – С. 1.

19. Нариси повсякденного життя радянської України в добу НЕПу (1921–1928 рр.): колективна монографія. В 2 ч. / відп. ред. С. В. Кульчицький. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2010. – Ч. 2. – 382 с.

20. ЦДІАК України. – Ф. 707. – Оп. 229. – Спр. 139. – 114 арк.

21. Єфіменко Г. Громадська робота як чинник повсякденного життя вчителя / Г. Єфіменко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2006. – Вип. 15. – С. 108–131.

22. Селянська думка. – 1917. – № 7 (3 жовтня). – С. 1–2.

23. Нариси повсякденного життя радянської України в добу НЕПу (1921–1928 рр.): колективна монографія. В 2 ч. / відп. ред. С. В. Кульчицький. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2010. – Ч. 1. – 445 с.

24. Примак О. Позашкільна сільськогосподарська освіта (1883–1914 рр.): історичний аспект / Олена Примак // Переяславський літопис. – 2011. – Вип. 1. – С. 42–47.

25. Боровик А. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917–1920 рр.) / Анатолій Боровик. – Чернігів: КП “Видавництво “Чернігівські обереги”, 2008. – 368 с.

26. Даниленко С. Українське Товариство Шкільної Освіти в культуротворчому процесі (1917–1920 рр.) / Святослав Даниленко // Український історичний збірник. – 2012. – Вип. 15. – С. 119–128.

27. Кудлай О. Б. Організація, внутрішня структура та завдання Народного Міністерства Освіти УНР / О. Б. Кудлай // Проблеми вивчення історії української революції 1917–1921 рр. – 2009. – Вип. IV. – С. 59–88.

28. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 52. – 128 арк.

29. Там само. – Спр. 51. – 153 арк.
30. Коляда І. А. Сільський вчитель Наддніпрянської України: деякі аспекти соціально-професійного портрету (друга половина XIX – початок XX ст.) / І. А. Коляда // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2010. – Вип. XVII. – С. 204–211.
31. Державний архів Одеської області. – Ф. 42. – Оп. 35. – Спр. 1630. – 27 арк.
32. ЦДАВО України. – Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 44. – 185 арк.
33. Там само. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 49. – 87 арк.
34. Там само. – Спр. 105. – 71 арк.
35. Кукурудзяк М. Г. З історії національної школи і педагогічної думки в Українській Народній Республіці / М. Г. Кукурудзяк, М. М. Собчинська. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 1997. – 175 с.
36. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 110. – 31 арк.
37. Там само. – Спр. 23. – 85 арк.
38. Жуков С. М. Санітарно-гігієнічний стан земських шкіл та його вплив на здоров'я учнів та вчителів у другій половині XIX – на початку XX ст. (на прикладі Харківської губернії) / С. М. Жуков // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 982: Сер. Історія. – Вип. 44. – Спец. випуск. – С. 96–105.
39. ЦДАВО України. – Ф. 2851. – Оп. 1. – Спр. 50. – 50 арк.
40. Рибак І. В. Повсякденне життя подільського селянина в доколгоспний період (1921–1928 рр.): монографія / Іван Рибак. – Кам.-Поділ. : ФОП Сисин О.В., 2012. – 164 с.
41. Присяжнюк Ю. П. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини XIX – початку XX ст. / Юрій Присяжнюк. – Черкаси : Вертикаль, 2007. – 640 с.
42. Шляхов О. Б. Освіта в Україні в умовах становлення ранньоіндустріального суспільства (кінець XIX – початок XX ст.) / О. Б. Шляхов // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : зб. наук. пр. – Дніпропетр. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2008. – Вип. 6. – С. 210–217.
43. Кочергін І. Катеринославські дворяни в культурно-просвітницькому процесі у другій половині XIX – на початку XX ст. / Ігор Кочергін // Краєзнавство : наук. журн. – 2009. – № 1–2. – С. 210–216.
44. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 10. – 92 арк.
45. Там само. – Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 43. – 15 арк.
46. Влада і суспільство в Україні. Історичний контекст / відп. ред. В. А. Смолій. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2013. – 506 с.
10. Tsentralniy derzhavniy istorichniy arhiv Ukraini v m. Kievі (dali – TSDIAK Ukraini). – F. 442. – Op. 862. – Spr. 90. – 37 ark.
11. Lozoviy V. S. Osvlta, viruvannya ta natsionalna svidomist ukrayinskogo selyanstva na pochatku XX stolittya / V. S. Lozoviy // Osvita, nauka i kultura na Podilli: zb. nauk. prats. – 2009. – T. 14. – S. 360–366.
12. Grushevskiy M. Pro ukrayinsku movu iukrayinsku shkolu. – 2–ge vyd. / Mihaylo Grushevskiy; Peredm. Ya. P. Goyana. – K. : “Veselka”, 1991. – 46 s.
13. Bodnar V. Povsyakdenne zhittya selyanstva Naddnipyrianskoyi Ukraini drugoyi polovini XIX – pochatku XX st.: do Istoriohrafiiy pitannya / Vadim Bodnar // Kraeznavstvo: nauk. zhurn. – 2010. – № 3. – S. 10–18.
14. TSDIAK Ukraini. – F. 707. – Op. 299. – Spr. 2. – 127 ark.
15. Tsentralniy derzhavniy arhiv vischih organlv vladi ta upravlinnya Ukraini (dali – TSDAVOUkraini). – F. 2581. – Op. 1. – Spr. 1. – 158 ark.
16. Visti z krayu // Nova Rada. – 1917. – № 21 (23 kvitnya). – S. 3.
17. Visti z krayu // Nova Rada. – 1917. – № 5 (31 bereznya). – S. 2.
18. Visti z krayu // Nova Rada. – 1917. – № 11 (11 kvitnya). – S. 1.
19. Narisi povsyakdennoho zhittya radyanskoyi Ukraini v dobu NEPu (1921–1928 rr.): kolektivna monografiya. V 2 ch. / Vidp. red. S. V. Kulchitskiy. – K. : In-t istoriyi Ukraini NAN Ukraini, 2010. – Ch. 2. – 382 s.
20. TSDIAK Ukraini. – F. 707. – Op. 229. – Spr. 139. – 114 ark.
21. Efimenko G. Gromadska robota yak chinnik povsyakdennoho zhittya vchitelya / G. Efimenko // Problemi istoriyi Ukraini: fakti, sudzhennya, poshuki. – 2006. – Vyp. 15. – S. 108–131.
22. Selyanska dumka. – 1917. – № 7 (3 zhovtnya). – S. 1–2.
23. Narisi povsyakdennoho zhittya radyanskoyi Ukraini v dobu NEPu (1921–1928 rr.): kolektivna monografiya. V 2 ch. / Vidp. red. S. V. Kulchitskiy. – K. : In-t istoriyi Ukraini NAN Ukraini, 2010. – Ch. 1. – 445 s.
24. Primak O. Pozashkilna silskogospodarska osvita (1883–1914 rr.): Istorichniy aspekt / Olena Primak // Pereyaslavskiy litopis. – 2011. – Vyp. 1. – S. 42–47.
25. Borovik A. Ukrainizatsiyazagalnoosvitnih shkil za chasiv vi-boryuvannya derzhavnosti (1917–1920 rr.) / Anatoliy Borovik. – Chernigiv : KP “Vidavnitstvo “Chernigivski oberegi”, 2008. – 368 s.
26. Danilenko S. Ukrayinske Tovaristvo Shkilnoyi Osviti v kul-turotvorchohu protsesi (1917–1920 rr.) / Svyatoslav Danilenko // Ukrayinskiy istorichniy zbirnik. – 2012. – Vyp. 15. – S. 119–128.
27. Kudlay O. B. Organizatsiya, vnutrishnya struktura ta zavdannya Narodnogo Ministerstva Osviti UNR / O. B. Kudlay // Problemi vivchennya istoriyi ukrayinskoyi revolyutsiyi 1917–1921 rr. – 2009. – Vyp. IV. – S. 59–88.
28. TSDAVO Ukraini. – F. 2581. – Op. 1. – Spr. 52. – 128 ark.
29. TSDAVO Ukraini. – Spr. 51. – 153 ark.
30. Kolyada I. A. Silskiy vchitel Naddnipyrianskoyi Ukraini: deyaki aspekti sotsialno-profesiyonnoho portretu (druga polovina XIX – pochatok XX st.) / I. A. Kolyada // Problemi istoriyi Ukraini XIX – pochatku XX st. – 2010. – Vyp. XVII. – S. 204–211.
31. Derzhavniy arhiv Odeskoyi oblasti. – F. 42. – Op. 35. – Spr. 1630. – 27 ark.
32. TSDAVO Ukraini. – F. 1115. – Op. 1. – Spr. 44. – 185 ark.
33. TSDAVO Ukraini. – F. 2581. – Op. 1. – Spr. 49. – 87 ark.
34. TSDAVO Ukraini. – Spr. 105. – 71 ark.
35. Kukurudzyak M. G. Z istoriyinatsionalnoyi shkoli ipeda-gogichnoyi dumki v Ukrayinskiy Narodniy Respublitsi / M. G. Kuku-rudzyak, M. M. Sobchinska. – Kam.-Podil. : Abetka, 1997. – 175s.
36. TSDAVO Ukraini. – F. 2581. – Op. 1. – Spr. 110. – 31 ark.
37. TSDAVO Ukraini. – Spr. 23. – 85 ark.
38. Zhukov S. M. Sanitarno-gigienichniy stan zemskih shkil ta yogo vpliv na zdorov'ya uchniv ta vchiteliv u drugiy polovinі XIX – na pochatku XX st. (na prikladi Harkivskoyi guberniyi) / S. M. Zhu-kov // Visnik Harkivskogo natsionalnogo universitetu im. V. N. Karaz-ina. – 2011. – № 982: Ser. Istoriya. – Vyp. 44. – Spets. vypusk. – S. 96–105.
39. TSDAVOUkraini. – F. 2851. – Op. 1. – Spr. 50. – 50 ark.
40. Ribak I. V. Povsyakdenne zhittya podilskogo selyanina v do-kolgospniy period (1921–1928 rr.): monografiya / Ivan Ribak. – Kam.-Podil. : FOP Sisin O.V., 2012. – 164 s.
41. Prisyazhnyuk Yu. P. Ukrayinske selyanstvo Naddnipyrianskoy-i Ukraini: sotsiomentalnaistoriyadrugoyi polovini XIX – pochatku XX st. / Yuriy Prisyazhnyuk. – Cherkasi : Vertikal, 2007. – 640 s.

References

1. Pushkareva N. “Istoriya povsednevnosti” kak napravlenie istoricheskikh issledovaniy / Natalya Pushkareva // Perspektivy [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : http://www.perspektivy.info/history/istoriya_povsednevnosti_kak_napravlenije_istoricheskikh_issledovaniy_2010-03-16.htm
2. Kolyastruk O. A. Predmet istoriyi povsyakdennosti: istoriohrafichniy oglyad yogo stanovlennya u zarubizhniy ta vitchiznyaniy istorichniy nautsi / O. A. Kolyastruk // Ukr. ist. zhurn. – 2007. – № 1. – S. 174–184.
3. Zashkilnyak L. Intelektualna istoriya: sprobа konventsiyi (deyaki metodologichni mirkuvannya) / Leonid Zashkilnyak // Eydos. Almanah teoriyi ta istoriyi istorichnoyi nauki. – 2005. – Vyp. 1. – S. 28–35.
4. Povoenna Ukrainina: narisi sotsialnoyi istoriyi (druga polovina 1940–h – seredina 1950–h rr.): kolektivna monografiya. U 3–h chastinah / Vidp. red. V. M. Danilenko. – K. : In-t Istoriyi Ukraini NAN Ukraini, 2010. – Ch. 3. – 336 s.
5. Kryvzhanovskiy E. Uchebnyie zavedenie v russkikh oblastyah Polshi v period eyo razdelov / E. Kryvzhanovskiy // Kievskaya Starina. – 1882. – № 2. – S. 262–300.
6. Yurly M. F. Sotsiokulturniy svit Ukraini: monografiya. – vyd. 2–ge / M. F. Yurly. – K. : Kondor, 2004. – 738 s.
7. Istoriyaukrayinskoyi kulturi u p'yati tomah / NAN Ukraini; Za red. G. A. Skripnik, R. Ya. Pilipchuka, V. V. Rubana ta in. – K. : Nauk. dumka, 2008. – T. IV. Kn. 1. Ukrayinska kultura pershoyi polovini XIX stolittya. – 1008 s.
8. Krizhanovska O. O. Osvitai kultura ukrayinskih selyan naprikintl XVIII – u pershiy polovini XIX st. / O. O. Krizhanovska // Problemi istoriyi Ukraini XIX – pochatku XX st. – 2011. – Vyp. XIX. – S. 243–264.
9. Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii. Sobranie vtoroe. – 1827. – T. II. – № 1308. – Spb. : Tip. II Otdeleniya Sobstvennoy Ego Imperatorskogo Velichestva Kantselyarii, 1830. – 1561 s.

42. Shlyahov O. B. Osvita v Ukrayini v umovah stanovlennya rannoudustrialnogo suspilstva (kinetsXIX – pochatok XX st.) / O. B. Shlyahov // NaddnipryanskaUkrayina: Istorichni protsesi, po-diyi, postati : zb. nauk. pr. – Dnipropetr. : Vid-vo Dnipropetr. nats. un-tu, 2008. – Vyp. 6. – S. 210–217.

43. Kochergin I. Katerinoslavski dvoryani v kulturno-prosvitnitskomuprotsesi u drugiyopoloviniXIX – na pochatku XX st. / Igor Kochergin // Kraeznavstvo: nauk. zhurn. – 2009. – № 1–2. – S. 210–216.

44. TSDAVOUkrayini. – F. 2581. – Op. 1. – Spr. 10. – 92 ark.

45. TSDAVOUkrayini. – F. 1115. – Op. 1. – Spr. 43. – 15 ark.

46. Vlada isuspilstvo v Ukrayini. Istorichniy kontekst / Vidp. red. V. A. Smoliy. – K. : In-t istoriyiUkrayini NAN Ukrayini, 2013. – 506 s.

Filinyuk V. A., postgraduate student of the history of Ukraine Kamianets–Podilskyi National University Ivan Ohienko (Ukraine, Kamianets–Podilskyi), filinyuk.v.a@ukr.net

Education and school in everyday life of the Ukrainian village in the period theCentral Council

The article attempts to analyze the role and importance of education and schools in the everyday life of the Ukrainian peasantry during the Central Rada. The main problems and obstacles to change in education at the village level. The thesis about the inability of Ukrainian authorities to ensure the full development of public education in accordance with the requirements.

The main attention is focused on the relation of the peasantry to education and school in a revolutionary reality. Justified position that the defining feature of daily peasant Ukrainian mentality to the aggravation of social and political relations and restoration of patriarchal forms of social interaction.

Keywords: education, school, farmers, daily life, mentality, the Central Council.

Филинук В. А., аспирант кафедры истории Украины, Каменец–Подольский национальный университет им. Ивана Огиенко (Украина, Каменец–Подольский), filinyuk.v.a@ukr.net

Образование и школа в повседневной жизни украинского села в период Центральной Рады

Сделана попытка проанализировать роль и значение образования и школы в повседневной жизни украинского крестьянства в период Центральной Рады. Определены основные проблемы и препятствия на пути изменений в образовательной сфере на уровне села. Обосновывается тезис о неспособности украинской власти обеспечить полноценное развитие образования согласно общественным требованиям.

Главное внимание сосредоточено на отношении крестьянства к образованию и школе в условиях революционной действительности. Обосновано положение о том, что крестьянская повседневность определялась чертами украинской ментальности на фоне обострения общественно–политических отношений и восстановления патриархальных форм социального взаимодействия.

Ключевые слова: образование, школа, крестьяне, повседневная жизнь, ментальность, ЦентральнаяРада.

* * *

УДК 94(447.34)“1917”

Рибко О. С.

аспірант кафедри новітньої історії України,
Львівський національний університет ім. Івана Франка
(Україна, Львів), gubka_z_ua@i.ua

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917 Р.)

У даному дослідженні, автор ставить перед собою завдання, з'ясувати особливості політичної культури жителів Волинських міст в умовах революційних перетворень першої половини 1917 року. Використовуючи напрацювання попередників, а також матеріали Державного архіву Житомирської області, та інформацію отриману в результаті роботи з регіональною періодикою. Застосовуючи наукові методи компаративного аналізу і синтезу, проблемно–хронологічний, критичного аналізу джерел. Дослідником показано специфіку політичної культури міського населення Волинської губернії. Встановлено наявність впливу потужного національного чинника на соціально–політичний процес в регіоні. В наслідок чого представлені в містах, три найбільш численні національні групи, сформували власну позицію щодо революційних подій і процесів. Доведено відсутність в середовищі міського населення Волині, єдиної типологічної моделі політичної культури, що посприяло поглибленню ситуації політичної та державної нестабільності, в умовах революційних перетворень перших місяців 1917 року.

Ключові слова: Волинська губернія, громадські організації, національна меншина, політична культура.

XX століття, в історії українського суспільства, епохально багатим на приклади докорінного, не рідко революційного, зламупідвалин його (суспільства) існування. Національно державницький, політико-правовий, релігійний, свідомісно-орієнтаційний усі ці виміри суспільного існування зазнали відчутних змін в період Української революції 1917-1921 років. Оскільки дослідження суспільних та державотворчих процесів потребує перш за все встановлення рівня політичної культури мас. З'ясування специфіки системи, динаміки проявів рівня усталеності саме цього суспільного явища, на матеріалах такого українського регіону як Волинь. Дасть змогу до більш адекватного відтворення подій революційної доби, та посприяє відтворенню моделі суспільно-політичного простору на теренах Волинської губернії періоду 1917 року.

Питання окреслення рівня політичної культури міського населення краю під впливом революційних перетворень, не здобуло достатньої уваги як тема окремих, конкретно спрямованих досліджень. Так у радянській історичній літературі дана тема представлена лише опосередковано та виключно тенденційно, що обумовлено високим рівнем заідеологізованості питань політичних настроїв населення. В період незалежності, у загальноукраїнському аспекті дану проблему досліджували Б.Цимбалістий [17], Л.Нагорна [13], В.Лозовий [12]. Ряд важливих складових даного явища, загальне тло суспільних процесів та політичного життя доби подано у працях В.Верстюка [2], В.Солдатенка [15], А.Каппелера [8]. Волинські події даного періоду висвітлювали С.Блашкевич [1], О.Комарницький [9], М.Кучерепа [11]. Розвідки присвячені питанню політичної культури населення, даного регіону та історичного періоду відсутні.

Таким чином спираючись на доробок напрацьований попередниками, та залучивши документи архівосховищ Державного архіву Житомирської області й інформацію отриману із тогочасної регіональної періодики. У статті ставиться завдання показати специфіку політичної культури міського населення Волинської губернії, та простежити її трансформації загалом та на прикладі окремих соціальних груп. Показати реакцію громадськості до революційних подій та процесів в краї за умов революційних перетворень перших місяців 1917 року.

При висвітленні даного питання відносно такого регіону як Волинська губернія. Слід звернути значну увагу на такі, визначальні для суспільно-політичного життя, фактори, як рівень урбанізованості та національно-етнічний склад населення. Адже історично саме міста та їх жителі, були і залишаються, головним носієм ідеології та рушієм поступу політичних процесів у суспільстві. Загальна кількість міського населення краю становила лише 9,42% від усього населення губернії (не враховуючи окуповані території). При тому, що загальноукраїнський показник урбанізованості станом на 1987 рік становив 13,2% [12, с. 102]. Це вказує перш за все на той факт, що суспільно-політична потуга краю була досить таки обмеженою. Не значний відсоток потенційного, політичного активного населення був головною тому причиною. Така ситуація мала наслідком практично повне зосередження суспільно-політичного життя в губернському центрі Житомирі та